İbn Tufeyl'in "Hay Bin Yakzan" Efsanesinde Yer Alan Felsefî, Tasavvufî ve Edebî Yönlerin Değerlendirilmesi

(Makale Çevirisi)[*]

Meryem FARUK

Arapça öğretmenliği bölümünde lisans öğrencisi,

Gazi Üniversitesi, Türkiye

E-Posta: meryemfaruk00@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5767-5151

Makale Çevirisi Geliş: 08.03. 2021 Kabul: 25.04.2021 yayın: 28.04.2021

Özet:

Çevirisi yapılan "**İbn Tufeyl'in 'Hay Bin Yakzan' Efsanesinde Bulunan Felsefî, Tasavvufî ve Edebî Yönün Değerlendirilmesi**" adlı araştırma makalesi; felsefi, tasavvufi ve edebi bir çalışmadır. Araştırma, üsluba ve belagata dayanarak felsefi-tasavvufi metinleri eleştirel bakış açısıyla incelemektedir. Aynı zamanda felsefi-tasavvufi olan bu metinlerin şerh edilmesinde belagat ve üslup yönünden inceleme yönteminin önemini vurgulamayı amaçlamaktadır. Böylece Arap edebiyatıyla ilgilenen kişilere, uygulamalı modern eleştirel yöntemler hakkında bilgi sunmaktadır. Çalışmanın edebi bir dili olması, betimlemelere, istiarelere yer vermesi, tasavvufi ve felsefi terimlerin bulunmasından dolayı; belagat kitapları, tasavvuf ve felsefe sözlükleri incelenmiştir. Böylece okuyuculara kaynak metne anlam bakımından en yakın çeviri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Çeviri, Hay Bin Yakzan, İbn Tufeyl, Felsefe, Tasavvuf, Edebiyat.

Atıf İçin / For Citation: FARUK, Meryem. (2021). İbn Tufeyl'in "Hay Bin Yakzan" Efsanesinde Yer Alan Felsefî, Tasavvufî ve Edebî Yönlerin Değerlendirilmesi (Makale Çevirisi). Arap Dilbilimi ve Edebiyatı Dergisi – DÂD. Cilt/Volume 2, Sayı/Issue 3, 357-386. https://www.daadjournal.com/.

للاستشهاد: فاروق، مريم. (٢٠٢١). ترجمة مقالة: أسطورة حي بن يقظان لا بن طفيل في الفلسفة والتصوف والأدب). ضاد مجلة لسانيات العربية وآدابها. مج٢، ع١. ٣٥٧-٣٨٦ https://www.daadjournal.com/

[*] Faruk, Kerim. "İbn Tufeyl'in 'Hay Bin Yakzan' Efsanesinde Bulunan Felsefî, Tasavvufî ve Edebî Yönün Değerlendirilmesi". *Sosyal Bilimler EKEV Akademi Dergisi* 83 (2020): 509-538.
Doi: http://dx.doi.org/10.17753/Ekev1572.

The legend of 'Hayy bin Yaqzan' by Ibn Tufail Between philosophy, mysticism and literature"

(Translated article)

Meryem FARUK

Student, at Department of Arabic Language Teaching,

Gazi University, Turkey

E-mail: meryemfaruk00@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5767-5151

Translated Article   Received: 8.3.2021   Accepted: 25.4.2021   Published: 28.4.2021

Abstract:

The translated research article "**The legend of 'Hayy bin Yaqzan' by Ibn Tufail Between philosophy, mysticism and literature**"; İs a philosophical, mystical and literary study. The study relied on a critical approach, based on the tools of language and rhetoric. And analyzes a philosophical and mystical text. The study proved the importance of the stylistic approach in analyzing philosophical and mystical texts. Thus, the study provided an opportunity for readers and scholars of Arabic literature to view a recent applied critical study. Because the translated study is literary, it contains metaphors, rhetorical images, and philosophical and mystical terms; I reviewed and read the Arabic rhetoric books and searched dictionaries of philosophical and mystical terms. I made an effort to bring the Arabic text of the study closer to its translation in Turkish.

Keywords:

Translation, Hay Bin Yakzan, Ibn Tufeyl, Philosophy, Sufism, Literature.

ترجمة مقالة

(أسطورة حي بن يقظان لا بن طفيل في الفلسفة والتصوف والأدب)

مريم فاروق

طالبة في مرحلة الليسانس، قسم تعليم اللغة العربية، جامعة غازي، تركيا

البريد الإلكتروني: meryemfaruk00@gmail.com

معرف (أوركيد): 0000-0002-5767-5151

ترجمة الاستلام: ٨-٣-٢٠٢١ القبول: ٢٥-٤-٢٠٢١ النشر: ٢٨-٤-٢٠٢١

الملخص:

هذه ترجمة لدراسة بعنوان: "**أسطورة حي بن يقظان لابن طفيل بين الفلسفة والتصوف والأدب**"، لمؤلفها الدكتور كريم فاروق، وهي دراسة تحتوي على عدة مجالات معرفية: فلسفية وصوفية وأدبية، وتعتمد على المنهج النقدي الأسلوبي الذي يستمد أدواته من اللغة والبلاغة؛ في تحليل نص فلسفي صوفي. وتهدف الدراسة إلى إثبات قدرة المناهج النقدية التطبيقية المعتمدة على اللغة والبلاغة في تحليل تلك النصوص، بما يتيح الفرصة لدارسي الأدب العربي للاطلاع على تطبيقات المناهج النقدية الحديثة. ولكون الدراسة أدبية تحتوي على صور بلاغية ومصطلحات فلسفية وصوفية؛ عمدت إلى البحث في كتب اللغة والبلاغة والمعاجم المعنية بالمصطلحات الفلسفية والصوفية. وقد اعتمدت في ترجمة الدراسة من اللغة العربية إلى اللغة التركية على التقريب بين دلالات التراكيب العربية والتراكيب التركية.

الكلمات المفتاحية:

ترجمة، حي بن يقظان، ابن طفيل، فلسفة، تصوف، أدب.

Amaç ve Yöntem:

Bu araştırmayı tercüme etmekteki amaç, bu alanla ilgilenen araştırmacılara uygulamalı modern eleştirel bir çalışmayı sunmaktır. Bununla birlikte Türkçe'nin; istiare, belagi kavramlar ve kalıplarla zengin olan Arapçayı kapsayabileceğini ispatlamaktır.

Her dili diğer dillerden ayıran ve özel kılan kalıpları ve üslubu bulunmaktadır. Aynı zamanda her dilin kelime dağarcığı, ifade etme biçimi ve sözcüklerin kullanım şekli da diğer dillerden farklıdır. Böyle olduğundan bir dilden başka bir dile birebir çeviri yapmak, her zaman mümkün olmamaktadır. Kaynak dilden (Arapça) hedef dile (Türkçe) çeviri yaparken bu durum göz önünde bulundurulmuştur. Bu sorunsaldan yola çıkarak, okuyuculara kaynak metne anlam bakımından en yakın çeviri sunulmuştur.

Çeviri yapılırken öncelikle edebi, felsefi ve tasavvufi yönleri olan kaynak metin ayrıntılı bir şekilde okunmuştur. Metindeki felsefi ve tasavvufi terimler araştırılmış ve anlamlarına bakılmıştır. Yazarın görüşünü ve yöntemini okuyuculara en iyi şekilde aktarabilmek için çeviri tekniklerine bakılmıştır. Böylece Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi Dalında çeviri hakkında engin bilgilere ve deneyimlere sahip olan değerli hocalarımdan öğrendiklerim ve onların sayesinde edindiğim tecrübeler doğrultusunda çeviri bilim alanında bir çalışma kaleme almış oldum.

Öz

Edebiyatçı ve filozof İbn Tufeyl'in VI/XII. yüzyılda oluşturmuş olduğu "Hay Bin Yakzan" karakteri, uluslararası edebî eserlerde modern çağa uzanan efsanevî karakterden birisidir. Bu eser, Arapçadan Latinceye ve birkaç Avrupa diline çevrilmiştir. Bu durum çoğu batılı yazarın etkilenmesine ve bu kurguyu yazdıkları romanlarında işlemelerine neden olmuştur. "Tarzan"-Edgar Rice Burroughs ve "Robinson Crusoe"-Daniel Defoe bunlara örnektir. Bu efsane, insanlardan izole olan bir adada, bir bebeğin dişi ceylan tarafından bulunmasını ve büyütülmesini, daha sonra bu dişi ceylanın ölümüyle, hayatının dönüm noktasından geçmesini, felsefî ve tasavvufî düşünceler edinmesini, bu düşünceler sonucunda da tevhite ulaşmasını anlatmaktadır. Bu araştırma, felsefî ve edebî özellikler barındırmakla birlikte bu karakterin dünya edebiyatında yer almasının başlıca nedenini ele almaktadır. Aynı zamanda yoğun okuma ve araştırma

yöntemiyle İbn Tufeyl'in romanını edebî, felsefî ve tasavvufî boyutlarıyla incelemeyi, dil bilimsel olguları ve bunların tahlillerini ve sonuçlarını, içinde felsefî ve tasavvufî ögeler barındıran metnin yalnızca edebî bir hale dönüşmesini de ele almaktadır. Araştırma şu şekilde bölünmüştür: Mukaddime: Araştırmanın tanımını, hedeflerini, yöntemini ve planını kapsamaktadır. Giriş: Hay Bin Yakzan ve İbn Tufeyl tanıtılmaktadır. Araştırılan üç kısım: Araştırmanın felsefi, tasavvufi yönü ve edebi üslubu ele alınmakla birlikte edebi üslup büyüme, akıl, kalp-ruh, kendi kendine edindiği kazanç ve başkaları tarafından edindiği kazanç şeklinde ayrılmıştır. Sonuç ve kaynak listesi sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Efsane, Edebiyat, Felsefe, Tasavvuf, Hay Bin Yakzan, İbn Tufeyl.*

Giriş:

İbn Tufeyl:

Adı, Ebubekir Muhammed bin Malik bin Tufeyl el-Kıssıy'dır.[1] Hicri beş yüz altı yılından[2] önce Âş[3] vadisinde doğmuş, beş yüz seksen bir[4] yılında Makraş'ta vefat etmiştir.

---

1 Bkz. İbnu'l-Abbar, Muhammed. "*El-Muktadab Min Kitab-ı Tuhfeti'l-Kâdim"*. Thk. İbrahim El-İbyari. Kahire: Daru'l-Kitap el-Mısrıy, 1989. s.125.

2 Bkz. İbn Tufeyl, Muhammed. "*Hay Bin Yakzan li'bn-i Sina ve İbn-i Tufeyl ve's-Sahruverdi"*. Thk. Ahmed Emin. Kahire: Daru'l-Me'arif, 2008. s.11

3 Bkz. Abdülahlim, Mahmud. "*Felsefet-u İbn Tufeyl ve Risaletuh-u Hay Bin Yakzan"*. Kahire: El-Encelu. 1999. s.9; "Âş Vadisi" (Guadix) adıyla anılmaktadır. Bugün İspanya'nın güneyinde bulunan Endülüs Bölgesindeki Granada'dadır.

4 Bkz. İbnu'l-Abbar, "*El-Muktadab Min Kitab-ı Tuhfeti'l-Kâdim"*. s.125; El-Fâsî, Ali. *"El-Enis el-Mutrib Biravdi'l-Kırtas Fi Ahbar Mulûk el-Meğrib ve Tarih Medinet-u Fas*". Ribat: Daru'l-Mansur, 1972. s. 207.

İbn Tufeyl, şeriat ilimlerini okumuştur. Zamanın felsefecilerinden felsefeyi öğrenmiştir. İbn Bace[1] diye tanınan İbn es-Saiğ onun hocalarındandı. Şeriat ilimlerini okuduktan sonra tıpa ve cerrahlığa[2] yöneldi. Bunların yanında İbn Tufeyl; fıkıhçı, hadisçi, Kur'an-ı Kerim hocası, şair, nahivci ve mühendisti[3].

İbn Tufeyl, bir müddet Gırnata[4] valisinin vezirliğini ve kâtipliğini yapmıştır. Sonrasında hâkim olan halifeler tarafından tanınınca, Endülüs ve Fas'taki Muvahhitler Hanedanı'nın ikinci halifesi olan, aynı zamanda İbn Tufeyl'e hayran[5] olan Ebi Yakup b. Yusuf b. Abdu'l-Mu'min için doktor olarak çalışmıştır.

el-Marakişî, İbn Tufeyl'in doğa ve ilahiyat felsefeleri hakkında derlenmiş esreleri olduğunu aktarmıştır. "Risale Fi'n-Nefs"[6] adlı bir eserinin ilahiyat alanında yazılmış bir eseridir.

İbn Tufeyl, Son yıllarını felsefe ile şeriat ilimlerini birleştirmeye ayırmıştır. el-Marakişî, bu konu hakkında şöyle demiştir: *"Son zamanlarda ilgisi ilahiyat ilimlerine yönelmişti. Felsefe ile Şeriatı birleştirmek için çaba sarf etmişti. Açık ve gizli peygamberlik konusunu ön plana çıkarmıştı. İslam ilimlerine çokça yer vermişti".*[7]

Hay Bin Yakzan:

İbn-i Sina'nın felsefeyle ilgili bir eserinde yarattığı felsefi bir karakterdir. Bu eserinde, akıllılığı simgeleyen ve insanların şehvetlerine karşı çıkan bir ermişe ve gezgin bir gruba yer vermiştir. Bu grupta bulunan her bir kişi, ermişin bir tutum ve davranışını simgelemektedir.

---

[1] Bak. El-Merâkişî, İbn Ali. *"El-Mu'cib Fi Talhis Ahbar el-Mağrib"*. Şerh. Selahaddin el-Havvari. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2006. s. 176

[2] Bak. El-Fâsî, "*El-Enis el-Mutrib Biravdi'l-Kırtas Fi Ahbar Mulûk el-Meğrib ve Tarih Medinet-u Fas*". s.207.

[3] Bak. İbn-i Dihye, Ömer. "*El-Mutrib Min 'Aşâr-ı Ehli'l-Mağrib*". Thk. İbrahim, El-İbyarî ve diğerleri. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Cemi', 1954. s. 66.

[4] Bkz. İbnu'l-Abbar, *" El-Muktadab Min Kitab-ı Tuhfeti'l-Kâdim*". s.125.

[5] Bkz. El-Merâkişî, *"El-Mu'cib Fi Talhis Ahbar el-Mağrib*". s.176.

[6] Bkz. El-Merâkişî, *"El-Mu'cib Fi Talhis Ahbar el-Mağrib*". s.176.

[7] Bkz. El-Merâkişî, *"El-Mu'cib Fi Talhis Ahbar el-Mağrib*". s.176.

Ardından İbn Tufeyl, "Hay Bin Yakzan" karakterini, felsefi ve tasavvufi yönü olan edebi bir karaktere dönüştürmüştür. Eserinde aklın somut nesneleri algılamasından, soyut kavramaları anlamlandırmaya başlamasından ve Allah'ı bulmasından bahsetmiştir. Bununla birlikte kalbin, ikinci aşama olan aklı etkisi altına almasına ve bunun sonucunda oluşan müşahede ve tevhit aşamalarına yer vermiştir.

İbn-i Sina'ya göre "Hay Bin Yakzan" gökyüzüne olan yolculuğunda fiziksel şehvetleriyle mücadele eden aklı simgeleyen tasavvufi bir karakterdir. es-Sahrudî, bu görüşü eleştirmekte, Hay karakterinin kalbi simgelediğini savunmaktadır. İbn Tufeyl'e göre ise o, hem kalbi hem aklı simgelemektedir.

İbnu'n-Nefis ise, kahramana "Kâmil", anlatıcıya "Fadıl b. Natık" adını vererek hikâyenin içeriğini değiştirmiştir. Bu değişimdeki amaç; felsefi ve tasavvufi değil, peygamberlik yoluyla yaratıcıya ulaşmanın mümkün olduğunu ispatlamaktı. Bu yüzden İbn Sina, Hay b. Yakzan konusunda İbn Tufeyl ve es-Sahruverdî ile ayrı düşmüştür[1].

Araştırmanın felsefi, tasavvufi ve edebi yönü bulunmaktadır.

Araştırmanın Felsefi Yönü:

Felsefi çalışmalar iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup; teorilere ve gerçekçi sebeplere odaklanır. Varlıkların asli hallerine, varlıklarındaki amaca ve onların akıbetlerine de odaklanır. Bu grup; akla ve onun sayesinde yapılabilen karşılaştırma, tümdengelim ve çıkarıma önem vermektedir. İkinci grup; tek ve grup halinde yapılan davranışlara ve bu davranışların amaçlarına odaklanmakta, kalbin saf ve temiz olduğunu savunmaktadır. Bu saflık sayesinde insanlara ve doğaya ince davranışların gösterildiği düşünülmektedir. Birinci grup kalbin saf oluşunun insan ve doğayla olan ilişkinin bir sonucu olarak görmektedir[2]. Bu grup, tasavvufa daha yakındır.

Birinci grup, Hay Bin Yakzan'ın doğayı ve çevresindeki hayvanları gözlemesinden şu şekilde bahsetmektedir: *"Onun yaşındaki geyik arkadaşlarını izliyordu. Onların boynuzları çıkmıştı, eskisinden daha güçlü*

[1] Bkz. Zeydan, Yusuf. "*Hay bin yakzan*". Kahire: Daru'l-Emin, 1998.

[2] Bkz. Abdülahlim, "*Felsefet-u İbn Tufeyl ve Risaletuh-u Hay Bin Yakzan"*. s.23.

ve daha hızlı koşmaya başladıklarını fark etmişti. Kendisinde bu özelliklerin olmadığı için düşünüyordu, fakat nedenini bulamıyordu". [1]

Hay Bin Yakzan, geyik olan annesini kaybettiğinde, annesinin neden hareket etmediğini anlamak için annesinin göğsünü kesmişti. İbn Tufeyl bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: *"O, annesinin göğsünü delip onu iyileştirmeyi düşünmüştü. Bunun için etrafındaki sert taşları ve kesici ağaç dallarını topladı. Onlarla annesinin derisini kesti. Organları gördü. Bu organları kaplayan zarı da gördü. Sert olan bu zarın, bu organları koruduğunu ve kapladığını düşündü. Eğer onu delerse istediğine ulaşacağını düşündü".* [2] Hay, bu olaydan cerrahlığı öğrendi. Diğer hayvanlara cerrahi müdahaleler yaparak uygulamalı bir şekilde öğrendiklerini pekiştirdi. Sonuç olarak bilimsel keşifler, karşılaşılan sorunlara çözüm getirmek için ortaya çıkmıştır.

Hay; bilgiye sahip olma, aklını kullanma ve Yaratıcıyı bulma "Vâcibü'l-Vücûd" seviyesine varınca birinci aşama bitmekte ve ikinci aşama başlamaktadır. İkinci aşama, duygularla hareket etmek ve doğadaki hayvanlara karşı iyi davranış sergilemekle başlamaktadır. *"Bir bitkinin güneş almasını engelleyen veya ona zarar veren bir nesne gördüğünde o nesneyi uzaklaştırırdı. Aynı şekilde susuzluktan kuruyan bir bitki görünce sulardı"* [3] ifadesinden bunu anlayabiliriz. Bunun ardından Hay, inanç ritüellerini yapmaya başlar. Sonrasında müşâhade aşamasına geçer.

Büyük filozoflardan olan Pisagor, davranışsal süreci, şu şekilde savunmaktadır: *"Doğal âlemin üzerinde ruhsal bir evren bulunmaktadır. Akılla algılanması güçtür. İyilikle dolu olan ruhlar, bu evreni özlemektedirler. Kendini beğenmek, kibirlenmek, böbürlenmek ve haset etmek gibi fiziksel kötülüklerden arınan insanlar, ruhsal evrene gitmeyi hak eder, istediği ilahi bilgilere ulaşır."*[4]

İbn Tufeyl'in hikayesinde her iki felsefi grubun izleri bulunmaktadır. Hay Bin Yakzan, filozofların ilgisini çeken bir metindir. Bazı filozoflar, bu

[1] Bkz. İbn Tufeyl, Muhammed. "*Hay Bin yakzan*". Kahire: Dar-u Hindavi, 2012. s. 10.

[2] Bkz. İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.13.

[3] Bkz. İbn Tufeyl, "*Hya Bin Yakzan*". s.40.

[4] Bkz. El-Hazerci, İbn-u Edbi Usaybi'e. "*Uyunu'l-Enbiya'Ffi Tabakati'l-Atıbbe*". Kahire: Matba'at-u Mustafa Vehbi, 1882. c.1. s.37.

hikâyenin felsefeye dayandığını görmektedir. "*İbn Tufeyl, en önemli felsefi mevzularını ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Bu mevzuların felsefenin tamamını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hay Bin Yakzan, herkesten uzak bir adada büyümüştür. İnsanların yaşamadığı bu adada etrafını izlemeye, tefekkür etmeye ve çıkarımlarda bulunmaya başlar. Somuttan soyuta ve özelden genele doğru anlamlar yükleyerek Yaradan'ın varlığına ulaşır. Ardından inanç ritüellerini yerine getirir ve veli derecesine ulaşır. Kutsal bir dine inancı olan bir adam, Hay'in adasına varır. Din ritüellerini yerine getirmek için herkesten uzak kalmak isteyen bu adam, Hay ile karşılaşır, onunla anlaşır ve Hay Bin Yazkzan'a dini ritüellerin uygulamasını ve yapılış şeklini öğretir. Ardından bu adam Hay ile birlikte kendisinin büyüdüğü adaya gider. Adanın sakinlerinin hidayete ulaşmaları için uğraşırlar. Bunda başarısız olduklarında, Hay adasına geri döner ve ölene kadar orada yaşar.*" [1] şeklinde anlatılmaktadır.

Bazıları ise; İbn Tufeyl felsefesinin, akıl kullanmaya ve bilgiye ulaşmaya dayandığını savunmaktadırlar. Olaya bakış açıları ise şu şekildedir: *"İbn Tufeyl, bilgi toplama ve bilgiyi edinme yoluyla; insanın kendini tanıyabileceğini, onu çevreleyen ortamı tanıyabileceğini ve yaradanı bulabileceğini ileri sürmüştür. Bilgi toplama yöntemi, deneme yanılma ve kıyas-tümdengelim olmak üzere iki önemli noktadan oluşmaktadır".* [2]

Araştırmanın Tasavvufi Yönü:

İbn Tufeyl'in risalesinde Hay Bin Yakzan'ın tefekküre ve meditasyona yönelmesi, risalenin tasavvufi yönünü ortaya çıkarmaktadır. Ritüelleri yerine getirmek için aklı bir kenara bırakıp, kalbe odaklanmıştır.

"Vâcibü'l-Vücûd'u müşahâde etmenin, zatını tekamüle ve feyze ulaştırdığını anlayınca, gözlerini hiç kapatmadan Vâcibü'l-Vücûd'u müşahade etmek istiyordu. Bunun sonucunda acısız feyizli ölüme ulaşacaktı".[3] *şeklinde anlatılmıştır.* Bu ritüellere devam etmesi sonucu, sûfilerin ulaşmak istediği ve temel amaçları olan müşahede seviyesi onda tecelli edecekti.

---

[1] Bkz. Mahmut, "*Felsefet-u İbn Tufeyl ve Risaletuh-u Hay Bin Yakzan*". s.13.

[2] İsmail, Yahya Abdulhalim. "*Et-Tevahhud Fi Felsefet-i İbn Tufeyl*". Kahire: El-Ezher, 2015. s.1514.

[3] Bkz. İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.33.

Bu durumu İbn Tufeyl, "*O, kendisinin yok olmasını ve böylece Hakk'ı müşahede etmeyi istiyordu. Muradına da erdi. Fakat yeryüzünde ve gökyüzünde yaşayanları, Hakk'a tapan ruhları ve metafizik varlıkların rü'yetini istememişti. Sadece Vâcibü'l-Vücûd'u müşâhade etmek istiyordu. Ruhu da bu ruhlara karıştı. Hiç kimsenin görmediğini ve duymadığını görene dek bu haldeydi."* [1] şeklinde anlatmıştır.

Hay Bin Yakzanın bahsedilen müşahadeye ulaşabilmesi, onun doğayla arasında oluşan bir bağın sonucudur. *"Müşâhade, zatın enaniyeti bırakıp fena olması, ruhunu eğitmek ve dünyevi isteklerden uzak durmaktır*". [2]

Bir diğer tasavvufi yönü ise, ruhun üstünlüğüne yer vermesidir. Yani ruhun beden gibi bozulmaması ve korunmasıdır. *"Sufiler, kişiden çok ruha ve kalbe odaklanırlar. Ruhun bedende olması Hakk'ın bir lütfu olsa da ruh, bedende olmaktan hoşnut olmaz ve Hakk'a rücu etmek ister. Böylece insan, ruh sayesinde bedeninin ulaşamayacağı bir feyzi elde eder"*. [3]

İbn Tufeyl; ruhun üstünlüğünün, Hakk'ın zuhuru ve tecellisini idrak etmek için gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu konuda İbn Tufeyl Hay için bunları söylemiştir: *"Şehadet alemi algılayan şeyin zatı değil, ruhu olduğunu anlayınca, Hakk'ın varlığını idrak eden bu ruhu tefekkür etmeye başladı. Sonrasında bu aziz ruh ölebilir mi? yoksa baki midir? diye sorgulamaya başladı. Bu sorgulamanın sonucunda bedenin ölümlü, ruhun baki olduğunu anladı*". [4]

Değineceğimiz bir diğer nokta ise, sufilerin yemek anlayışıdır. Sufiler doymak için veya lezzet aramak için yemek yemez, hayatta kalabilmek için yemek yerler. *"Yemek yiyerek Hakk'a daha fazla ibadet etme gücüne sahip olurlar. Ona hizmet ederler. Bu nimetin sadece Hak'tan gelen bir rızık olduğunu de kabul ederler. Şükretmenin de çok önemli bir yeri vardır. Obur olmak ve iştahlı bir şekilde yemek yenilmesini yanlış bulurlar. Onun yerine*

---

[1] Bkz. İbn Tufeyl, "Hay Bin Yakzan". s.42.

[2] Hamidi, Hamisi. "*Makalatun Fi'l-Edebi ve'l-Felsefeti ve't-Tasavvuf* ". Cezayir: Daru'l-hikmet, s.75.

[3] El-A'cem, Rafik. "*Mavzu'at Mustalahat et-Tasavvuf el-İslami*". Beyrut: Mektebet-u-Lübnan, 1999. s. 413.

[4] İbn Tufeyl, "*Hay bin Yakzan*". s.32.

elindeki nimetle yetinme, razı olma ve kanaat sahibi olmak önemlidir". [1] Bin Yakzan da sufiler gibi bu yemek yeme adabına uyardı. Bunun yanında temizliğe de önem verirdi. *"Yemek konusunda müsrif olmaktan korkardı. Bunu için her şeye bir sınır ve belirli bir miktar belirlemişti. Sadece onu doyuracak kadar yemek yerdi"* [2] sözlerinden bunu anlayabiliriz.

Araştırmanın Edebi Yönü:

Hay Bin Yakzan'ın, felsefi ve tasavvufi yönlerini inceledikten sonra edebi yönünü de incelemek gerekir. İbn Tufeyl şiir yazardı. Onun oğlu ile karşılaşan el-Merakî, (M.1250) İbn Tufeyl'in bir şiirini aktarmış, *"603 yılında Marakiş şehrinde oğlu Yahya, babasının şiirlerinden okumuştur"*[3] sözleriyle bu durumu ifade etmiştir. Yine İbnu'l-Abbar[4] (M.1260) İbn Tufeyl'in bir şiirini aktarmıştır.

Modern dönemde ise birçok araştırmacı, İbn Tufeyl'in efsanesi olan Hay Bin Yakzan'ı araştırma konusu olarak ele almışlardır. Abulhalim Mahmut, efsanenin edebi yönünü şu sözlerle anlatır: "*İbn Tufeyl; doktor, astrolog ve filozof olduğu gibi çok büyük bir edebiyatçıydı. Hay Bin Yakzan adlı eseri de bunun kanıtıdır*" [5].

Süleyman el-Attar ise, İbn Tufeylin Hayy b. Yakzan adlı eseriyle neredeyse çağdaş roman türüne denk gelen bir usul kullandığını ileri sürmüş, Romanda ortaya çıkan birtakım edebî özellikleri onu vasfederken şu şekilde açıklamıştır: *"Hikaye, Roman türünün birtakım özelliklerini çağrıştıran sosyal bir boyut kazanmıştır. Örneğin; edebî çok seslilik (polifoni), yazarın dolaylı bir biçimde bağımsız bir üslup içerisinde birçok kez hikâyenin koltuğuna geçmesi, karakterlerin fazlalığıyla birlikte biraz betimlemenin ortaya çıkışı, bu mamur adada halkın genel ve özelinin ortaya*

---

[1] El-Mekki, Ebu Talib. *"kuvvetu'l-kûlûb Fi Mu'ameleti'l-Mahbûb ve Vasfu Tarike'l-Murid İla Makamı't-Tevhit*". Thk. Asım el-Kiyali. Beyrut: Drau'l-Kutub el-İlmiyye, 2005. c.2. s.300.

[2] İbn tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.38.

[3] El-Merakişî, "*el-Mu'ceb Fi Talhis Ahbar el-Mağrib*". S. 177.

[4] İbn el-Abbar, "*el-Muktadıb Min Kitab Tufetu'l-Kadim*". S.125.

[5] Mahmut, "*Felsefet-u İbn Tufeyl ve Risaletuh-u Hay Bin Yakzan*". s.13.

çıkışı ve sonunda ikna edici olabilmesi için zaman zaman bu başarılı romancının karakterin boyutlarını derinleştirmeye yönelik çabası…" [1]

Ortaya Çıkarma Evresi:

İbn Tufeyl Hay Bin Yakzan'ın neşetini özel kılmak istedi. Bunun için kaldığı doğal ortamı, barınabileceği ve Hakk'ı bulabileceği bir yer olarak tasarladı. *"Suya düştü. Su ise onu ağaçlarla dolu, verimli toprakları olan, rüzgarın esmediği, güneşin yakmadığı ve yağmurun yağmadığı bir ormana sürükledi.*[2]". Bu sözlerinden orman hakkında yaptığı ince tasviri görmekteyiz. Bu tasvirler bahsi geçen ormanı diğer ormanlardan farklı kılmaktadır[3]. Bu tasvirler sayesinde okuyucu, ormanın verimli topraklarına bitkiler ekebilmesi ve ağaçlardan barınak yapılabilmesi yönüyle, Hayy'ın güven dolu bir ortamda yetiştiğini anlayabilir.

İbn Tufeyl, ormanın güvenilir olma özelliğini sürdürebildiğini anlatmak için sürekliliğe delalet eden muzari fiilini kullanmıştır[4]. (تزاور، تميل) "yakmaz" fiili buna örnektir. "*Güneş, Hay'yin olduğu yerden ayrılır giderdi.*"[5] ifadesinden de bunu anlayabiliriz.

İbn Tufeyl, ormanın güvenilir bir yer olduğunu ispatlamak için[6], "*Güneşin doğduğunda, onların mağaralarının sağına vurduğunu; batarken*

---

[1]İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan li'bn-i Sina ve İbn-i Tufeyl ve's-Sahruverdi*". s.4.

[2] İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.7.

[3] Bkz. El-Kazvini, el-Hatip. "*El-Idah fi Ulumi'l-Belagat el-Meani ve'l-Beyan ve'l-Bedi': Dilaletu'l-Vasf 'ala et-Talhis*". Beyrut: Daru'l-Kutub el-İlmiyye. 2003. s.52.

[4]Bkz. Muzari fiilin sürekliliğe delalet etmesi: Ez-Zerkaşi, Bedruddin. "*El-Burhan Fi 'Ulumi'l-Kur'an*". Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Daru't-Turas. 1959. c.3. s.21.

[5] Bkz. Süreklilik ve devamlık halleri: Ebu'l-Mekarim, Ali. "*el-Cümle el-Fiiliyye*". Kahire: Mu'essetu'l-Muhtar. 2007. S.255.

[6] Bkz. Kastı tekit etme yöntemleri: İbn el-Esir, Diyauddin. "El-Mesel es-Sair Fi Edeb el-Katib ve'ş-Şair". Thk. Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: El-Mektebe el-Asriyye, 1990. c.2. s.326.

de onlara dokunmadan sol taraftan geçip gittiğini görürsün” [1] mealindeki Kur’an ayetinden iktibas yapmıştır. Böylece İbn Tufeyl, Hayy b. Yakzanı Ashabı kehf mesabesine koymuş, okuyucunun Ashab-ı Kehfin hikayesini kendi zihninde canlandırması suretiyle, Allahın izniyle tabiatın onları koruması ile Hayyı koruması arasında bir mukayese yapmasını sağlamış oluyor.

İbn Tufeyl, Hay Bin Yakzan için uygun yeri temin ettikten sonra Hayyin yiyeceğini sağlayacak ve ona iyi bakacak bir anne geyik karakterini yaratmıştır. Yavrusunu kaybeden hüzünlü anne geyik, bütün sevgisiyle Hayyi çevreler. İbn Tufeyl bunu, “*Geyik; şefkatle doluydu, onu şefkatiyle çevreledi, ona iyi baktı ve ona süt verdi*.” [2] sözleriyle anlatmıştır. İbn Tufeyl, Hay’ya bakan geyik annenin şefkatini anlatmak için kelime tekrarı yapmıştır “Şefkatle doluydu, onu şefkatiyle çevreledi” [3] sözleri buna örnektir. Ses tekrarını da kullanmıştır. (ح) harfini tekrarlaması buna örnektir. (حلمتها) “emzirdi” kelimesinde de aynı harfi kullanmıştır. Yumuşaklık bu harfin özelliklerinden biridir[4]. Aynı şekilde şefkat göstermeye ve emzirme eylemine uygun bir harftir[5].

Bununla birlikte mübalağa ve yardım anlamlarını veren (الإفعال) “if’al” fiil kalıbı kullanılmıştır[6]. (ألقمت، أروت) “süt verdi, içirdi” kelimeleri buna örnektir. Emzirmek hakkındaki fiilleri seçerken, (أسقى) “içirdi” yerine, aynı

---

[1] Kehf suresi/17. Diyanet işleri başkanlığı, Kur’an yolu meali. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kehf-suresi/2157/17-ayet-tefsiri. Adresinden 13/02/2021 tarihinde erişilmiştir.

[2] İbn tufeyl, 2012, s.7.

[3] Bkz. Kafiye ve şerhi: El-Kazvini, el-Hatip. “*El-Idah fi Ulumi’l-Belagat el-Meani ve’l-Beyan ve’l-Bedi*”. s.288.

[4] Bkz. (ح) “Ha” harfinin özellikleri: Enis, İbrahim. “*El-Asvat el-Lugaviyye*”. Kahire: Mektebetu’l-Encelu el-Mısrıyye. 1999. s.77.

[5] Bkz. Harflerin, kelimelere anlam katması: Ed-Dali’, Enis. “El-Uslubiyye es-Savtiyye”. Kahire: Dar-u Garib, 2002. s.25 ; Seslerin anlam vermesi: İbrahim, Enis. “Dilaletu’l-AlFaz”. Kahire: Mektebetu’l-Encelu el-Mısriyye, 2004. s.35.

[6] Bkz. İf’al babı: Faruk, Kerim. “El-mufassal Fi’s-Sarf el-Arabiy”. Ankara: Sonçağ, 2006. s.76.

anlama gelen fakat doygunluğu ifade eden (أروى) "içirdi" fiilini kullanmıştır.[1] Aynı şekilde geyiğin Hayya çok iyi baktığını ifade etmek için gerçekleşen geçmiş zamanı kullanmıştır[2]. (حنَّت، حنت، رئمت، ألقمته، أروته) "*Şefkat gösterdi, çevreledi, emzirdi, içirdi*" filleri bunu göstermektedir. Yapılan fiil tekrarı yanında "*Sizin için sağmal hayvanlarda da kesin olarak ibret vardır. Nitekim size hayvanın karnında, besin artıklarıyla kan arasında oluşan içlerinde lezzet veren saf süt içiriyoruz.*"[3] mealindeki Kur'an ayetinden yola çıkarak iktibas yöntemini kullanmıştır. İbn Tufeyl geyiği, ilk günlerinde Hayyın beslenmesinin bir vesilesi kılması sonrasında bunu gerçek bir annenin yaptığı gibi sonraki yaşları da kapsayan bir anne bakımına taşımıştır. Dolayısıyla geyik; "*Ne zaman süt istese onu emzirdi. Her susadığında ona su içirdi, her sıcakladığında onu gölgeli bir yere götürdü. Her üşüdüğünde[4] onu ısıttı"* [5].

İbn Tufeyl Bin Yakzan'ın isteklerini ve annesinin bu isteklere dönüt vermesini şart cümleleriyle anlatmıştır. İhtiyaçlarını zamanında giderdiğini[6] anlatmak için "ne zaman, her" gibi kelimeler kullanılmıştır. Geyik annenin her zaman Bin Yakzan'ın isteklerini yerine getirdiğini okuyuculara aktarmak ve zihinlerinde canlanması için yazar, şart kipini tekrarlanmıştır[7].

Akıl Evresi:

[1] Bkz. İbn el-Esir, "El-Meselu's-Sair Fi edebi'l-katib ve'Şair". c.2. s.150.

[2] Bkz. Geçmiş zamanla tekit yapma yöntemleri: Ez-Zerkaşi, "El-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'an". c.2. s.384.

[3] Nahl suresi/16. Diyanet işleri başkanlığı, Kur'an yolu meali. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1967/66-ayet-tefsiri. Adresinden 07/03/2021 tarihinde erişilmiştir.

[4] Bkz. (خصر) "el-hasr", üşümek anlamına gelmektedir: İbn Manzur, Cemaluddin. "*Lisanu'l-Arab*". Thk. Abdullah el-Kebir. Kahire: Daru'l-Me'arif. 1981.

[5] İbn Tufeyl, "Hay Bin yakzan". s.10.

[6] Bkz. Ne zaman kelimesinin zaman ve şart kipi: İbn el-Fahran, kemaluddin. "*El-Musteva fi'Nahv*". Thk. Muhammed El-Mahtun. Kahire: Daru's-Sakafe el-Arabiyye, 1987. c.2. s.82.

[7] Bkz. Tekrarın tekit ve takrir işlevleri: Ez-Zerkaşi, "*El-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'an*". c.2. s.10.

Hay, erken yaşta bu evreye ulaşmıştır. Bu evrede Hay, etrafındaki nesneleri tanıyabilmek için duyu organlarını kullanıyordu. Nesnelerin aralarındaki farkları anlayabilmek için de aklını kullanıyordu. "*Bütün hayvanları gözlemliyordu. Kiminin postu, kiminin kılı, kiminin de tüyü vardı. Aynı zamanda onların ne kadar güçlü ve hızlı koştuklarını görüyordu. Bütün hayvanların kendilerini savunmak için silahlarının olduğunu görüyordu. Boynuz, kesici diş, toynak, diken ve pençe gibi*". [1] sözlerinden bunu anlayabiliriz.

Hay bin Yakzan; zeki, düşünebilen, aklını kullanan, gözlem yapan ve her şeyi birbirinden ayırmak için farklara dikkat eden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvanları postlu, tüylü ve kıllı olarak ayırması bu ince gözleme örnektir. Ayrıca *" Bütün hayvanların kendilerini savunmaları için silahları olduğunu görüyordu."* ifadesi ve ardından *"Boynuz, pençe, diken ve keskin dişler gibi*" ifadesinin gelmesi, genelden özele doğru bir sıralamanın olduğunu gösterir.[2] Hayyın, herhangi bir öğreticisi olmadan bu bilgilere ulaştığı belirtilmektedir. Hay, düşünme ve deneyim kazanma seviyesinden duyu organlarını iyi kullanma ve psikomotor becerilerini geliştirme seviyesine ulaşmıştır.

"*Göğsünü kesti, akciğer kestiği yerden çıktı. Kalbini buldu. Kalbini kaplayan kalın bir zar vardı. O zarı kesti ve kalbi çıkardı*." [3] ifadesinde İbn Tufeyl'in, Hayyin cerrah bir doktor gibi olduğunu belirtmek istemiştir. Hayyin organları tanıması ve ayırt etmesi de bunun bir göstergesidir. Bununla birlikte rastlantısal[4] değil, gerçek bir cerrah gibi kendinden emin[5] bir şekilde bu işlemleri yaptığını aktarmış, abartılı ve ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.

---

[1] İbn Tufeyl, "*Hay Bin yakzan*" s.10.

[2] Bkz. Anlatımda tümdengelim yöntemi: Ez-zerkaşi, "*El-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'an*". c.2. s.478 ; Es-Si'di, Abdulmute'al. "*Buğyetu'l-Idah li Talhis el-Muftah fi Ulumi'l-Belagat*". Kahire: Mektebetu'l-Edeb,1999. c.2. s.117.

[3] İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.13.

[4] Bkz. Rastlantısal anlamı: Ömer, "Mucem el-luğa el-arabiyye el-muasıre". 4593.

[5] Bkz. Kesin bulmak: Abbas, Hasan. "En-Nahv el-Vafi". Kahire: Daru'l-Mearif, 1984. C.2. s.5.

İbn Tufeyl, Hay'yin önce kalbi bulması sonra onu kaplayan zardan ayırması gibi işlemleri bir sıraya göre yaptığından bahsetmiştir. Bunun sebebi ise Hay'yin cerrahlık yapmak için yeterince deneyime sahip olduğunu göstermek istemesidir.

İlk cerrahi deneyimini başarılı bir şekilde geçmesinin ardından Hayy, artık bu konuda uzman olmuştur. *"Bunun ardından canlı ve cansız olan bütün hayvanları ameliyat etmeye başladı. Hepsini de dikkatli bir şekilde inceliyordu ve çıkarımlarda bulunuyordu. Yeni bilgiler ediniyordu. Uzman bir doktor olana kadar bu şekilde devam etti"* [1] sözlerinden de bunu anlayabiliriz. (الأحياء والأموات) "canlı ve cansız hayvanları" ifadesi, (و) vav atıf harfiyle genelleyici bir anlam kazanmıştır.[2] (كله) "bütün" ifadesini kullanılması da genelleyiciliği kanıtlamak içindir.

Akıl evresi, Hay Bin Yakzan'ın Vâcibü'l-Vücûd'un varlığından, onun hiçbir varlığa benzemediğinden ve kâmil sıfatlarından emin olmasıyla bitmektedir. İbn Tufeyl, Hayyin bu akıl evresinin sonuna geldiğini ifade ederken basit düşünme ve sezgiyi kullandığını gösteren sözcükler kullanmıştır. Bu sözcükleri kullanmasının sebebi, onun basit bir düşünme ile Vâcibü'l-Vücûd'un varlığına ve vahdaniyete ulaşmanın mümkün olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır. *"Ona baktığında, eksiklik olarak gördüğü bütün sıfatları taşımadığını ve onlardan arındığını gördü. Bekasını göstermeyen sıfatlardan nasıl da arınmış olmasın? O, Vücûd'un, Vâcibidir. Herkesin vâcibidir. Ondan başka vacip yoktur. Herkesin varlığının sebebi olan, eksiksiz, tam, her şeye kadir ve her şeyi bilendir."* [3] sözleriyle anlatmıştır. Burada İbn Tufeyl, Hay bin Yakzan'ın Yaradan hakkında zihninde geçenleri anlatmak için mecazi soru sorma yöntemini kullanmıştır. "Nasıl?" ifadesini tekrar ederek kullanması bunu göstermektedir. Yaradan'ın beka ve mükemmellik gibi özelliklere sahip olduğunu belirtmiş, kendi içtihadı ile buna vardığını söylemiştir. [4] Aynı zamanda mübteda ve haberden oluşan basit cümleler de kullanmıştır. (هو الوجود) "O, Vâcibü'l-Vücûdtur" ifadesi buna örnektir. Böylece Allah'a ulaşmanın, kullanılan basit cümle kadar basit olduğunu da göstermiştir. "*O, Vücûd'un Vâcibidir. Herkesin Vâcibidir. Ondan başka vâcip yoktur*" ifadesinde tekrar

---

[1] İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.16

[2] Bkz. Ez-Zerkaşi, "*El Burhan Fi ulumı'l-Kur'an*". c.2. s.66.

[3] İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.31

[4] Bkz. Tekit için mecazi soru: ez-Zerkaşi, "*El Burhan Fi ulumı'l-Kur'an*". c.4. s.331.

yöntemiyle Allah'ın varlığını tekit etmek istemiştir. İfadelerinde müsnede isnat yapmıştır. (هو) "O" müsned ileyhi sürekli tekrarlamak yerine, müsnet olan (الكمال، التمام، الحسن، البهاء، القدرة، العلم) "*eksiksiz, tam, her şeye kadir ve her şeyi bilendir*" sıfatlarını tekrarlamıştır. Burada hem Yaradan'ın birçok sıfatının olduğunu hem de bu sıfatları tekit etmek istemiştir. Kullanılan ifadelerin kesinliği, bahsedilenlerin zaman içinde değişmeyen ve mutlak olduğunu da göstermektedir.[1] Aynı şekilde birçok sıfatına yer vermesi de bunu gösterir.

Ruh ve His Evresi:

Bu evre, bedenin çürüyüp bozulmasına karşın çürüyüp bozulması imkânsız olan -kendi ifadesiyle mahalli kalp olan- ruhun üstünlüğünü ve onun Vacibu'l-Vucudu idrakin bir vesilesi olarak kabul edilişini göstermekle başlamaktadır. Şöyle der: *"Vucudun iki cüzünden en şereflisi Vâcibü'l-Vücûdun varlığının kendisiyle bilindiği şeydir. Bu arif olan şey, rabbani ilahi bir iştir. Asla bozulmaz ve çürümez. Bedenler için söyleneler onun için söylenemez. Hiçbir duyu organıyla algılanamaz. Hayal edilmesi mümkün değildir. Vacibu'l-Vucudu bilmeye götüren yol sadece ve sadece ruhtur ve ancak onun vasıtasıyla ona ulaşılır."*[2]

İbn Tufeyl, ruhun üstünlüğünü anlatırken (أشرف جزأيه) "*vücudun iki cüzünden en şereflisi*" ifadesinde (أفعل) "Ef'alu" tafdil kalıbını kullanmıştır. Burada vücudun bir parçası olduğunu anlatırken, aynı zamanda "en onurlu" ifadesini kullanarak da o ruhun vücudun bir parçası olsa da ondan daha üstün olduğunu aktarmak istemiştir. Ona rağmen vücut da ruh gibi onurludur. Bu onuru da zamanla artmaktadır[3]. Fakat ruh kadar onurlu değildir. (هذا الشيء) "O şey" diyerek okuyucuyu hayal kurmaya ve tahmin etmeye yönlendirmiştir.[4] Ruh, soyut bir kavram olduğundan İbn Tufeyl, (لا

[1] Bkz. Devamlılığı ve mutlaklığı gösteren isimler ve muzari fiiller: Ez-Zerkaşi, "*El Burhan Fi ulumı'l-Kur'an".* c.4. s.66.

[2] İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.36

[3] Bkz. Ef'le tafdil'in hem devamlılık hem de üstünlük anlamı vermesi: Hasan, "*En-Nahv El-Vâfi*". c.3. s.395.

[4] Bkz. İşaret zarfının mübalağa ve okuyucunun zihninde canlandırma işlevleri: El-Kazvini, "*El-Idah Fi Ulum el-Belağa El-Meani ve'l-Beyan ve'l-Bedi*". s.46.

(يستحيل، ولا يلحق، ولا يوصف، ولا يدرك، ولا يتخيل، ولا يتوصل) ". *Asla bozulmaz, çürüyemez, vasıf etmek mümkün değildir. Hiçbir duyu organıyla algılanamaz. Hayal edilmesi mümkün değildir*" gibi ifadelerle okuyucuyu yönlendirmek istemiştir. Aynı zamanda somut kavramları da kullanmıştır. "Çürümez ve bozulmaz" ifadesinde ruhun asla[1] bozulmayacağını anlatmak istemiştir.

Sonrasında Hay'yin Allah'ın yarattığı canlılara güzel davranmasına değinmiştir. Böylece Hay'yin ne kadar iyi kalpli olduğunu göstermiştir. "*Herhangi bir bitkiye veya bir hayvana zarar veren herhangi bir şeyi gördüğünde hemen o şeyi kaldırmaya ant içmişti. Ne zaman güneş almayan bir bitki görse güneş almasını engelleyen şeyi kaldırır, başka bitki takılsa ayırır, suya ihtiyacı olan bir bitki olsa sulardı. Ne zaman zarar görmüş bir hayvan görse ona yardım eder, diken batsa o dikeni çıkarır, aç veya susuz olsa onu yedirir ve içirirdi*.[2]" ifadesiyle bu durumu anlatmıştır.

"لا يرى... إلاّ ويزيلها" "Ne zaman bir … görse… giderir, kaldırır" kalıbını çok kullanması, Hay'yin bu davranışları her zaman yaptığını tekit etmektedir.[3] Hay'yin ormanda görebileceği canlılar, bitkiler ve hayvanlardır. Yani aslında aynı ortamda bulduğu bütün canlılara yardım etmekteydi. Aynı şekilde bu canlılara her türlü yardımı yapardı. Ardından İbn Tufeyl, Hay'yin kendine nasıl davrandığına değinmektedir. Sonuçta o da bir canlıdır. Elinden geldiğince kendine iyi bakıyordu ve kişisel temizliğine dikkat ediyordu. *"Her zaman kendini temiz tutardı. Kendisine ve kıyafetlerine bulaşan her türlü pisliği temizlerdi. Her zaman suyla yıkanır, bitkilerden elde ettiği güzel kokuları sürerdi. Öyle ki misler gibi kokardı ve parıl parıl parlardı.[4]"* sözlerinden bunu anlayabiliriz. Burada kullanılan fiiller, süreklilik bildirmektedir. Bununla birlikte (كان يتلألأ) "parıl parıl parlardı" ifadesinde inci gibi parlamayı kastetmiş ve istiare yapmıştır[5]. Bu kadar

[1] Bkz. Asla anlamı: El-Muradi, El-Hasan. "*El-Cinni Ed-Dânî Fi Hurufi'l-Me'ani*". Thk. Fahrettin Kabave ve diğerleri. Beyrut: Daru'l-Kutub El-İlmiyye, 1992. s. 296.

[2] İbn Tufeyl, "*Hay Bin yakzan*". s.40.

[3] Bkz. konuyu uzatmanın tekit işlevi: İbn El-Esir, "*Elmeselu's-Sair Fi Edebi'l-Kâtib ve'Şâir*". c. 2. s.119.

[4] İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.40

[5] Bkz. İstiarenin zihinde canlandırma ve açıklama işlevleri: Ez-Zerkaşi, "*El-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'an*". c.2. s.433.

ayrıntılı bir tanıtımla okuyucunun zihninde Hay'in tasvirinin oluşmasını amaçlamıştır.

İbn Tufeyl, aşamalar halinde gerçekleşen bu evreyi; tevhit, buluş ve müşahede ile sonlandırır. Davranışçı filozoflar, bu aşamayı temel ve uygulamalı bir aşama olarak görmektedir. Aynı zamanda bedensel ritüel olarak da görmektedirler. Müşahede aşamasının anlatılması, üstün bir dil kullanmayı gerektirdiğinden İbn Tufeyl, başta tasvir ve hayal kurmaya yer vermiştir. "*Şimdi beni anlaman için kalbinle dinle. Aklın gözüyle cevap ver. Böyle yaparsan sana yolu gösterecek Hüda'yı bulursun. Ama bir şartım var: benden daha fazla açıklama yapmamı isteme çünkü bu anlatacaklarım için kelime seçmek zordur."* ifadeleri de bunu belirmektedir.

İbn Tufeyl, okuyucuların Hay'yin müşahedede gördüklerini anlamaları için istiare kullanarak onların dikkatini çekmekte[1] ve onları meraklandırmaktadır[2]. Duyu organı olan kulağın duyması ile kalbi bağdaştırmıştır. Aynı şekilde akıl ile gözü bağdaştırmaktadır. Ardından akıl ile dili bağdaştırır. Böylece okuyucunun zihninde; kulağı olan bir kalp, gözü olan bir akıl ve dili olan bir akıl resmi canlanacaktır. Bu durum, okuyucunun anlaşılması zor olan bir şeyi anlamasında yardımcı olmaktadır. Çünkü burada duyu organlarıyla hayal gücü birbiriyle bağlantılı olmaktadır.

İbn Tufeyl, okuyucuların bulmasını dilediği Hüda veya başka deyişle Hay'yin müşahade evresinde gördüklerini anlamalarını istemiştir. Bunun için somutlaştırma ve kişileştirme yöntemlerini kullanmıştır. "Sana yolu gösterecek Hüda'yı bulursun" sözlerinden de anlaşılacağı gibi Hüda'yı yol gösteren biriymiş gibi anlatmıştır. Konuya giriş yaptıktan sonra *"Artık kendi zatından ve diğer zatlardan ayrıldığında, Vahid'ten başka kimseyi de görmemeye başladı. Sarhoşluğa benzeyen bu durumdan ayıldığında ise Hakk'tan başka zatının olmayacağını, kendi zatının da Hakk ile aynı olduğunu anladı."*[3] sözleriyle daha fazla ayrıntı vermiştir. Burada "ayrıldığında-başladı" ve "ayrıldığında- anladı" kalıpları şart kipini[4] ifade

---

[1] Bkz. El-Curcanî, Abdulkahir. "*Esraru'l-Belaga*". Thk. Mahmut Şakir. Cidde: Daru'l-Medni, 1991. s.43.

[2] Bkz. İstiarede mübalağa ve mecaz: Ez-Zerkaşi, "*El-Burhan Fi Ulumi'l-Kur'an*". c.3. s.432.

[3] İbn Tufeyl, "Hay Bin Yakzan". s.42.

[4] Bkz. Şart ve cevabı: Sibeveyh, Ebu Bişr. "*El-Kitap*". Thk. Abdusselam Harun. Kahire: El-Hanci, 1982. c.4. s.234 ; Sebep ve zaman ilişkisi: İbn

etmekte ve sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu durum, hem ayrıntıya yer verilmesine yardımcı olmuş hem de okuyucunun aklında kalıcı olmasına vesile olmuştur.

(فني عن ذاته وعن جميع الذوات) "kendi zatından ve diğer zatlardan ayrıldı" ifadesinde vav atıf harfiyle geneli, özele atfetmiştir. Bunun sebebi ise bütün zatlardan ayrıldığını tekit etmektir. "Ayrıldığında… olmayacağını anladı" kalıbını ise telkinin ve rüyetin gerçekleştiğine dair bir kanıt sunmayı amaçlamıştır.

Son Evre: Edinim ve Naklin Uyumu

Bu evrede Hay'yin felsefi ve tasavvufi yönleri olan akıl ve ruh evrelerini aştıktan sonra gerçekleşmektedir. Bu iki evrenin sonunda Hay, herhangi bir kutsal kitabı bilmeden Hakk'ın varlığına ulaşmaktadır. Bunun sebebi ise Hay'yin herkesten soyutlanmış bir çevrede yetişmiş olmasıdır. İbn Tufeyl, kendi tezini okuyuculara kanıtlamak için bu evreyi oluşturur. Bu evrede Hay, vahiy yoluyla kutsal bir kitaptan haberdar olan ve bu kitaba inanan bir kişiyle tanışır. Bu kişi, tevile yönelen bir grubu temsil eder. Ebsal adlı bu kişi, tevile tabi olmaksızın şeriata uyan Seleman arkadaşından uzaklaşmak için inzivaya çekilmek ister. Seleman, tevile yönelmeksizin şeriat ile elzem olan bir grubu temsil etmektedir. Her iki grup da aynı şeriat naslarına inanıyordu. Burada dikkat çeken nota ise Hay'yin Ebsal ile aynı görüşte olup Selaman ila ayrı düşmesidir. Ebsal, Hay'ın vardığı görüşlere daha yakındı. Edindiği bilgileri de doğruluyordu. Bu durumu, *"Ebsal herkesten soyutlanmayı çok istiyordu. Sürekli düşünmek ona işlemişti. Her şeye bir anlam bulmaya dalmıştı. Fazlasına ulaşma isteği onun fıtratında vardı. Bunu da yalnız kalarak yapmayı umuyordu"*[1] sözlerinden de anlayabiliriz.

İbn Tufeyl Ebsal'i özel biri yaparak Hay ile yakın olmasını istemişti. İkisinde de aynı fikir yapısı vardı. Öyle ki İbn Tufeyl, o özel kılmak istediği o kişiye isim seçerken cesur ve kuvvetli[2] anlamına gelen (بسل) "besl" kelimesinden türeyen (أبسال) "Ebsal" ismini verdi. Ebsal'in cesur oluşu,

Malik, Cemaluddin. "*Şerhu't-Teshil*". Thk. Abdurrahman es-Eeyyid ve diğerleri. El-Cize: Hicr, 1990. c.4 s.102.

[1] İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.48.

[2] Bkz. "Besl" anlamı: İbn Manzur, "*lisanu'l-Arab*".

şeriat naslarıyla uğraşmaktan kaynaklanıyordu. Çünkü aynı yerde tıkalı[1] kalmayı tercih etmiyordu. Diğer tarafta ise güven[2] ve istikrar anlamına gelen (السلم) "selm" kelimesinden türeyen (سلامان) "seleman" karakteri vardır. Selaman'ın inzivaya çekilip şeri meseleleri düşünmek yerine, istikrara ve halen bulunduğu duruma bağlı kalmak istemesinden bu ad verilmiştir.

Hay ile uyumlu olan Ebsal, Hay gibi yeni şeyleri öğrenmeye ısrarlıydı. Bilgiye inancı tamdı. İnzivaya çekilmeyi çok içten istiyordu. İbn Tufeyl'in bunu anlatmak için bu durumu iyi anlatan (تفعَّل: تعلَّق) "çok istiyordu"[3] fiil kalıbı kullanılmıştır. İnzivaya çekilmeyi çok istese de bu kararı acele etmeden çok iyi bir şekilde düşündükten sonra almıştır. İbn Tufeyl'in (فعَّل: رجَّح)

"Tercih etmişti"[4] fiil kalıbını kullanmasından bu durumu anlayabiliriz. Bu fiil kalıbına göre Ebsal, bu kararı almak için çok düşündüğü ve birçok kez bunu denediği anlaşılmaktadır. "Fazlasına ulaşma isteği onun fıtratında vardı" ifadesinden Ebsal'in Hay'a benzeyen bu tavırları aslında onun fıtratında olduğu anlaşılır. İbn Tufeyl, *"Ebsal herkesten soyutlanmayı çok istiyordu. Sürekli düşünmek ona işlemişti. Her şeye bir anlam bulmaya dalmıştı. Fazlasına ulaşma isteği onun fıtratında vardı*" ifadesinde (فِعلة) "fi'le" kalıbını kullanmıştır. Kafiyeli[5] olan bu kelimeleri kullanmasının sebebi, okuyucunun kulağına hitap etmesi ve akılda kalıcı olmasıdır.

---

[1] İbrahim, Said İbrahim. "*Nefyu't-Tadad ve Tevilu'l-Addad Fi'l-Muncez el-Luğaviy li'l-Duktor Muhammed Hasan Cebel*". Kahire: Siyahat el-Luğa ve'd-Dirasat el-Biniye, 2018. s.154

[2] Bkz. "Selm" anlamı: İbn Manzur, "*Lisanu'l-Arab*".

[3] Bkz. Tefe'ale kalıbı anlamaı: El-İstrabazy, Rıdyuddin. "*Şerh-u Şafiye İbn El-Hacib*". Tkh. Muhammed Muhyiddin ve diğerleri. Beyrut: Daru'l-Kutub El-İlmiyye. S.105.

[4] Bkz. Fe'ale kalıbının çok kez deneme anlamı: el-istirabazy, şerhu şafiye ibn el-hacib. S.93, 1. Böl.

[5] Bkz: kafiye: el-kazvini, el-idah fi ulumi'l-belaga el-meani ve'l-beyan ve'l-bedi (s.296). okuyuda bıraktığı etki: el-'ilvi. Yehya. (2002). Ahmed muhammed el-harat. (thk.). et-tıraz (s.13, 3. Böl.). Beyrut: el-mektebe el-muasıra.

Ebsal, araştırmaya öyle aşık biriydi ki İbn Tufeyl, bunu anlatmak için ". Her şeye bir anlam bulmaya dalmıştı" ifadesini kullandı. (الغوص على المعاني) ifadesinde (في) yerine (على) harfi cerri kullandı. Bunun sebebi ise (على) harfi cerinin üstünlük anlamı vermesinden kaynaklanmaktadır[1]. Yani aslında hem ilimin hem de ilim peşinde olan kişinin üstün olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda araştırma yaparken üstün bilgilere ulaşmak anlamını da vermektedir[2].

Hay ile Ebsal karşılaştıktan sonra Ebsal, Hay'yi dinledi. Hay'yin akıl ve his evrelerinde edindiği bilgiler, Ebsal'in inandığı nakli şeriat naslarıyla aynıydı. "*Ebsal'e müşahade evresinde gördüklerini de elinden geldiğince anlattı. Ebsal, şeriatında bahsedilen Allah, melek, kutsal kitap, ahiret günü, cennet ve cehennem konularının, Hay'yin gördükleriyle aynı olduğundan şüphe etmiyordu. Öyle ki kalbinin basireti açıldı, içindeki ateş alevlendi. Akli ve nakli birbirine uyuyordu. Tevil ona daha yakın gelmeye başladı. Şeriatta anlamadığı ne varsa açıklığa kavuştu. Üstü kapalı ne varsa ortaya çıktı. Anlaşılamayan ne varsa anlaşılmaya başladı. Sonunda Ulu'l-Elbab'tan oldu*"[3]. Sözleriyle anlatmıştır.

İbn Tufeyl, Hay ile Ebsal'in karşılaşmasını iki aşama halinde aktardı. Birinci aşamada Hay, ulaştığı ve müşahade ettiklerinden bahsetmektedir. Anlatırken de Ebsal'in durumunu göz önünde bulundurmaktadır[4]. Ebsal, ilk defa böyle bir şeyi duyduğu için Hay, tekrar tekrar anlattı. Müşahade aşamasında gördüklerini yücelterek anlatmıştır. Böylece Ebsal'e daha inandırıcı gelmeye başladı. İkinci aşamada ise Ebsal'in, Hay'in söylediklerinden etkilenmesi, ona inanması, edinilen bilgiler ile nakli bilgilerin aynı olduğundan emin olmasından bahsedilmiştir. Sonuçta Ebsal'in uyduğu şeriat nasları, Hay'yin edindikleriyle aynıydı.

---

[1] Bkz. Daldı kelimesinin () harfi ardından () ile kullanılması: ibn manzur, lisanu'l-arab.

[2] Bkz. (الغوص) "dalmak" kelimesinin anlamı: el-malki, Ahmet. (h.1394). ahmed mıhammed el-harrrat (thk.). rasf el-meani fi şerh huruf el-meani (s.372). Dımeşk: mucmeu'l-luğa.

[3] İbn tufeyl,2012, s.51

[4] Bkz. Tekit için tekrar ve muhatabın durumunu göz önünde bulundurmak: ibn el-esir, el-mesel es-sair fi edeb el-katib ve'ş-şair. S.36, 2.böl.

İbn Tufeyl, bunu belirtmek için (من أمر الله عز وجل وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وجنته وناره) "Allah, melek, kutsal kitap, ahiret günü, cennet ve cehennem konuları" ifadesinde vav atıf harfi kullanılarak Ebsal'in nakli şeriatında bulunan temel konular ile Hay'yin müşahede ve rüyetten edindiği bilgiler aynı olduğunu ifade etmiştir.

"Öyle ki kalbinin basireti açıldı, … alevlendi, … uyuyordu, … yakın gelmeye başladı, … açıklığa kavuştu." İfadesinde Ebsal'in Hay'yin anlattıklarından sonra kendisinde olup biten etkileri sırasıyla anlatılmaktadır. Bunların sonucunda ise "nakil ve akli birbirine uyuyordu". Bunu gören Ebsal, değişmeye karar verir[1]. Bunun sayesinde Ulu'l-elbabap'tan oldu" ifedesi gelmektedir. Burada sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır.

"Kalbinin basireti açıldı" ifadesinde gerçeklere ulaşmayı, gözün açılması ile bağdaştırmıştır. "İçindeki ateş alevlendi" ifadesinde ise kaldığı sakin halinden ilimle tutkulu bir hal almakla bağdaştırdı. Ebsal'in bu yaşadıkları "göz, kalp, gönül" ile algılamıştır. "İçindeki alev ile kırmızı" arasında bağ kurulmuştur. Bunları kullanılmasının sebebi ise, okuyucunun zihninde alevlenen bir kalp canlanmasıdır. Bu kalp, kırmızı rengiyle de canlanacaktır. Yani aslında iki tane istiare kullanılmıştır.

(ولا مغلق إلا انفتح، ولا غامض إلا اتضح) "Şeriatta anlamadığı ne varsa açıklığa kavuştu. Üstü kapalı ne varsa ortaya çıktı. Anlaşılamayan ne varsa anlaşılmaya başladı" ifadesinde (انفعل، افتعل) "infe'ale, ifte'ale" kalıpları kullanılmıştır. Bu kalıplar, Ebsal'in etkilendiğini belirtmek için kullanmıştır.[2] (انفتح، اتضح) "açıldı ve belirdi" kelimelerinde (ان، ات) ilk hecelerde tonlama bulunmaktadır. Aynı zamanda (ح) harfi secidir. (ح) harfi anlamı güçlendirme özelliğine sahiptir[3]. Bunun sebebi okuyucu uyarmak ve ilgisini çekmektir.

Ebsal, Hay'yin dediklerine inandığından dolayı Hay'yi kendi adasına götürmeye karar verir. Bunun sebebi ise, adasındaki insanları hidayet etmek

---

[1] Bkz. Oldu anlamı: hasan, *"en-nahv el-vadih"*. s.556, c.1.

[2] Bkz. İnfe'ale ve İfte'ale kalıplarını etkileme anlamı: İbn ya'iş, Muvaffakuddin. *"Şerhu'l-mufassal"*. Kahire: İdaretu't-Tıba'a el-Muniriyye, trs. c.7. s.159.

[3] (ح) "ha" harfinin anlamı: Enis, *"Dilaletu'l-elFaz"*. s.35.

istemesidir. "*Ebsal'in arkadaşları toplandı. Ebsal Hay'yi onlara tanıttı. Hay Bin Yakzanın hikayesini anlattı. Onu içlerine aldılar. Onu yücelttiler, ona hayran kaldılar ve ona saygı duydular"*[1]

İbn Tufeyl, Hay'yin insanları nasıl etkilediğine değinmek istemiştir. Hay'yin geldiği bu eşsiz seviyeyi yüceltmek ondan etkilenen insanların ona saygı duymalarını ve yüceltmelerini istemiştir. (اجتمع، اشتمل) "toplandılar, içlerine aldılar" fiili (افتعل) kalıbındandır. Bu kalıp, istekli bir şekilde bir şeyi yapmak anlamı verir.[2] Yani ada sahipleri, Hay ile tanışmak için istekli bir şekilde toplandılar ve onu içlerine aldılar. (فعَّل) "fa'ale" kalıbı ise bir şeyi çokça yapmak anlamı verir. (بجَّل) "hayran kaldılar" kelimesi bu kalıptandır. Ada sahiplerinin Hay'ya çok hayran kaldıkları anlamını vermiştir.[3]

İbn Tufeyl, risalesini olmuşuz bir olayla sonlandırır. Adadaki insanlar haktan uzaklaştıkları, dünya işleriyle uğraştıkları için hidayeti kabul etmediler. Hay'yin insanlardan uzak kalmayı sevmesinin sebebi ise bundan kaynaklanıyordu. Hidayeti kabul etmeyince Hay, Ebsal ile birlikte kendi adasına geri dönüyor. "Hay, ilk başlarda da istediği o yüksek makamı geri istedi. Onun için geri döndü. Ebsal ise onu örnek alıyordu. Öyle ki onun ulaştığına ulaşmıştı veya ulaşmasına az kalmıştı"[4]. Ada sakinleri kaybederken, Hay ve Ebsal en yüce mertebeye ulaştılar. Bu durumu bu sözlerle anlatır: "*Ölene kadar o adada Allah'a taptılar.*" [5]

Sonuç:

Hay Bin Yakzan, felsefi- tasavvufi bir metindir. İbn Tufeyl, bu metinde üstün bir dil ve belagatı kullanarak görüşlerini aktarmıştır. Felsefi ve tasavvufi konuların anlaşılması ve okuyucunun zihninde kolaylıkla canlanması için tekit, tekrar, iki anlamı bağdaştırmak, karşılaştırma yapmak, atıf yapmak ve eş anlamlı kelimeleri kullanmak gibi yöntemleri kullanmıştır. Kelimelere kendi anlamından ötürü başka anlamlar kazandıran harfleri kullanmıştır. Okuyucunun aklında daha kalıcı olması için kafiyeli

[1] İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.53.

[2] Bkz. İft'ale babı içtihat ve isteme anlamı: İbn Ya'iş, "*Şerhu'l-Mufassal*". c.7. s.161.

[3] Bkz. f'ale anlamı: El-hatip, "*el-Mustaski fi ilm et-Tasrif*". s.321

[4] İbn Tufeyl, "*Hay Bin yakzan*". s.54

[5] İbn Tufeyl, "*Hay Bin Yakzan*". s.54.

sözcükler kullanmıştır. Devamlılık, çokluk, sabitlik gibi anlamları vermek için morfolojik ve sentaks kalıplarını kullanmıştır. Sentaks kalıplarını kullanarak, kelimelerin ince ve ayrıntılı anlamları vermenin yanında genel ve bütün anlamı da vermiştir. Anlaşılması zor veya tekit etmek istediği kavramalara uzun uzun yer vermiştir. Soyut kavramları anlatmak için somut kavramlarla bağdaştırmıştır. Tasvir ve zihinde canlandırmak için bu yöntemi kullanmıştır. Böylece okuyucunun daha kolay anlamasını sağlamıştır. Sözcüklerin gizli anlamlarına ulaşmak için o sözcükleri anlamaya yardımcı olacak köklerden yararlanmıştır.

Kaynakça/ References

Kur'ân-ı Kerîm.

Abdulmuttalib, Muhammed. "*Cedeliyyetu'l-İfrâd ve't-Terkîb fi'n-Nakdi'l-Arabî el-kadîm*". Kahire: Loncman, 2004.

Ebu'l-Mekârim, Ali. "*el-Cumle el-Fi'liyye*". Kahire: Muessetu'l-Muhtar, 2007.

Ed-Dali', Muhammed Salih, "*el-Eslubiyye es-Savtiyye*". Kahire: Dar-u Ğarib, 2002.

El-'Acem, Rafik. "*Mevsuetu Mustalahat et-Tasavvuf el-İslamî*". Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1999.

El-'Alavî, Yehy. "*et-Tıraz*". Thk. Abdulhamid Hındavî. Beyrut: El-Mektebetu'l-Asrıyye, 2002.

El-Ansari, İbn-u Hişam. "*Muğni'l-Lebib 'An Kutubi'l-A'arîb*", Thk. Abdullatif Muhammed el-Hatip. Kuveyt: 2000.

El-Curcânî, Abdulkahir. "*Esraru'l-Belağa*". Thk. Mahmud Muhammed Şakir. Cidde: Daru'l-Medeniy, 1991.

El-Curcânî, Abulkahir. "*Delailu'l-İ'Caz*". Thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Kahire: El-Hanicî, 2000.

El-Fâsî, Ali. "*el-Enis el-Mutrıb Biravdi'l-Kırtas fi Ahbar Muluk el-Meğrıb ve Tarih Medinetu Fas*". Er-Ribat: Daru'l-Mansur, 1972.

El-Hadisî, Hatice. "*Ebniyetu's-Sarf-i fi Kitab-i Sibeveyh*". Bağdat: Mektebetu'n-Nahda,1965.

El-Hatib, Abullatıf Muhammed. *"el-Mustaksi fi İlmi't-Tasrif*". Kuveyt: Daru'l-'Urube, 2003.

El-Hazrecî, ibn-u Ebi Usaybi'e. "*Uyunu'l-Enbiya' fi Tabakati'l-Atıbbe*'". Kahire: Matba'atu Mustafa Vehbi, 1882.

El-İstrabazi, Radiyyuddin. "*Şerh-u Şafiyeti- ibni'l-Hacip*". Thk. Muhammed Muhyiddin Abulhamid ve diğerleri. Beyrut: Daru'l-Kutub-i el-İlmiyye, 1982.

El-Kazvinî, el-Hatib. "*el-Îdâh fi 'Ulumi'l-Belağa el-Me'ânî ve'l-Beyan ve'l-Bedî*". Beyrut: Daru'l-Kutub el-'İlmiyye, 2003.

El-Mekkî, Ebu Talib. "*kutu'l-Kulubi fi Mu'ameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarıkı'l-Murid ile Makami't-Tevhid*". Thk. 'Asım el-Keylenî. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2005.

El-Melkî, Ahmed. "*Rasfu'l-Mebanî fi Şarh Hurufi'l-Me'ânî*". Thk. Ahmed Muhammed el-Harrat. Dımeşk: Mecme'u'l-Luğati'l-Arabiyye, H.1394.

El-Merâkişî, İbn-u Ali. "*el-Mu'cib fi Talhîs Ahbar el-Mağrib*". Şerh. Salahaddin el-Havvarî. Beyrut: El-Mektebetu'l-'Asriyye, 2006.

El-Muradî, el-Hasan. "*el-Cene ed-Danî fi Hurufi'l-Me'ânî"*. Thk. Fahruddin Kabave ve diğerleri. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1992.

Enis, İbrahim. "*el-Asvâtu'l-Luğaviyye*". Kahire: Mektebetu'l-Enclu el-Mısrıyye, 1999.

Enis, İbrahim. "*Dilatu'l-Alfaz*". Kahire: Mektebetu'l-Enclu el-Mısrıyye, 2004.

Er-Razî, Fahruddin. "*Nihâyetu'l-İcaz fi Dirayeti'l-İ'caz*". Thk. Nasrullah Hacı Müftüoğl. Beyrut: Daru Sâdir, 2004.

Es-Sekkakî, Ebu Yakup. "*Miftahu'l-Ulum*", Thk. Abdulhamid Hindavî, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 2000.

Es-Sı'ıdî, Abdulmete'al. "*el-Belağatu'l-'Aliye – İlmu'l-Me'ânî*". , Beyrut: Mektebe'u'l-Êdêb, Kahire, 1991.

Es-sı'ıdî, Abdulmete'al. "*Buğyetu'l-Idah litelhısı'l-Mıfteh fi 'ulumi'l-Belağa*". Kahire,: Mektebe'u'l-Êdêb, 1999.

Eş-Şerkavî, İffet, "*Belağetu'l-'Atf fi'l-Kur'ani'l-Kerim*". Beyrut: Daru'n-Nahda el-Arabiyye, 1981.

Et-Tennuhi, Zeynuddin. "*el-Aksa el-Karib fi ilmi'l-Beyan*". Kahire: el-Hanicî, H.1327.

Ez-Zerkaşî, Bedruddin. "*el-Burhan fi 'ulumi'l-Kur'an*". Thk. Muhamed Ebu'l-fadl İbrahim. Kahire: Daru't-Turas, 1957.

Faruk, kerim. "*el-Mufassalu fi's-Sarfi'l-'Arabî*". Ankara: Sonçağ, 2016.

Faruk, kerim. "*Miftahu'l-Belağa – İlmu'l-Me'ânî*", Sonçağ, Ankara, 2017.

Hamidî, Hamisî. "*Makalatun fi'l-Edebi ve'l-Felsefeti ve'l-Tasavvuf*". Cezair: Daru'l-Hikme, trs.

Hasan, Abbas. "*en-Nahvu'l-Vâfî*". Kahire: Daru'l-Me'arif, 1984.

İbn-i Dihye, Ömer. "*el-Mutrib Min 'Aşar-ı Ehli'l-Mağrib*". Thk. İbrahim el-İbyari ve diğerleri. Beyrut: Daru'l-'ilm-i lil-Cemi', 1954.

İbn-i Malik. Cemaluddin, "*Şerhu't-Teshil*". Thk. Abdurrahman es-Seyid ve diğerleri. , el-Cize: Hacr, 1990.

İbn-i Manzur. Cemaluddin. "*Lisanu'l-Arab*". Thk. Abdullah Ali el-Kebir ve diğerleri. , Kahire: Daru'l-Me'arif, 1981

İbn-i Tufeyl, Muhammed. "*Hay Bin Yakzan li'bn-i Sina ve İbn-i Tufeyl ve es-Sahruverdî*". Thk. Ahmed Emin. Kahire: Daru'l-Me'arif, 2008.

İbn-i Tufeyl, Muhammed. "*Hay Bin Yakzan*". Kahire: Dar-u Hindavî, 2012.

İbn-i Ya'îs, Muvaffakuddin. "*Şerhu'l-Mufssal*". Kahire: İdaratu't-Tıbâ'e el-Muniriyye, trs.

İbnu'l-Abbar, Muhammed. "*el-Muktadap Min Kitab-ı Tuhfetu'l-kâdim*". Thk. İbrahim el-İbary. Kahire: Daru'l-Kitap el-Mısrıy, 1989.

İbnu'l-Esir, Diyau'd-Din. "*el-Meselu's-Sair fi Edebi el-Kâtib ve'ş-Şair*". Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: El-Mektebetu'l-Asriyye, 1990.

İbnu'l-Farhan, Kemaluddin. "*el-Mustevfi fi'n-Nahv*". Thk. Muhammed Bedevi el-Mahtun. Kahire: Daru's-Sakafe el-Arabiyye, 1987.

İbrahim, İhab Said. "*Nefyu't-Tadad ve te'vilu'l-Addad fi'l-Munceu'l-Luğaviy lildoktor Muhammed Hasan Cebel*". Kahire: Miceletu Siyakati'l-Luğa ve'd-Dirasatî el-beyniyye, 2018.

İsmail, Yahya Abdulhalim. "*et-Tevahhud fi felsefeti ibn-i Tufeyl*". Kahire: El-Ezher, 2015.

Mahmud, Abdulhalim. "*Felsefetu İbn-i Tufeyl ve Risâletuhu Hay Bin Yakzan*". kahire: El-Encelu, 1999.

Ömer, Ahmed Muhtar. "*Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyye el-Mu'asıra*". Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 2008.

Salih, Medenî. "*İbnu Tufeyl kadâyâ ve Mavâkif*". Bağdat: Daru'r-Reşid, 1980.

Sibeveyh, Ebu Bişr. "*el-Kitâb*". Thk. Abdusselam Muhammed Harun. Kahire: El-Hancî, 1982.

Zeydan, Yusuf. *"Hay Bin Yakzan*". Kahire: Daru'l-Emin, 1998.

Çeviri Kaynakları

Aydın, Feriduddin. "Tercüme Bilimine Giriş ve Tercüme Teknikleri". Ma'ruf yayınları, 2018.

Cebecioğlu, Ethem. "Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü". Ankara: Otto yayınları,2014.

Diyanet işleri başkanlığı, Kur'an yolu meali. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Kehf-suresi/2157/17-ayet-tefsiri

Suçin, M. Hakkı. "Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Haber Çevirisi". 3.baskı. İstanbul: Opus yayınları, 2019.